

راهکارهای کاهش عوامل زمینه ساز فرار دختران از خانه بر اساس آموزه‌های دینی

مطهره تاج آبادی^۱

چکیده

یکی از پدیده‌های اجتماعی امروزی فرار دختران از خانه است که آسیب‌های اجتماعی فراوانی دارد. برای برخورد با این معضل، روشن‌سازی دیدگاه‌های شرعی و حقوقی اسلام در این زمینه اهمیت فراوانی دارد تا رویکردی متوازن و مبتنی بر اصول دینی و اجتماعی اتخاذ شود. این مقاله درصدد است به روش توصیفی-تحلیلی به بررسی راهکارهای کاهش عوامل زمینه ساز فرار دختران از خانه بر اساس آموزه‌های دینی بپردازد. نتایج نشان داد در آموزه‌های دینی با توجه به نقش خانواده در کاهش این معضل بیشتر به عوامل خانوادگی از جمله بی‌محبتی، بی‌احتران، عدم تربیت صحیح و بی‌عدالتی پرداخته و برای کاهش فرار دختران راهکارهایی از جمله؛ توجه و محبت به دختران، احترام و ارزش نهادن به دختران، تربیت دینی دختران با(آشنا کردن آنها با اهل بیت(علیهم‌السلام)، توحید، امر به معروف و نهی از منکر، رفتن به اماکن مذهبی)، برقراری عدالت بین فرزندان می‌باشند. لذا اسلام اهمیت ویژه‌ای به محبت کردن، احترام و عدالت در تربیت دختران برای کاهش فرار از خانه می‌دهد و توصیه می‌کند والدین با توجه به تفاوت‌های روانی و عاطفی دختران نسبت به پسران، روش‌های مناسبی را به کار گیرند.

کلید واژه: فرار، دختران، عوامل، راهکار، قرآن، روایات.

^۱ طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمه الزهرا بم

مقدمه

فرار دختران و زنان جوان از خانه و خانواده یکی از معضلات حاد اجتماعی است که برخی از نوجوانان در شرایط بحرانی و موقعیت‌های رنج آور و غیر قابل تحمل به آن مبادرت می‌ورزند.^۱ بسیاری از دختران فراری که در خیابان‌ها پرسه می‌زنند غالباً برای بقای خود بر خلاف میلشان مرتکب اعمال خلاف می‌شوند و دختران فراری این اقدام خود را نوعی اعتراض می‌دانند و خود را قربانی روابط ناسالم خانواده‌ها و فراموش شدن در جامعه می‌دانند. عواملی همچون مسائل خانوادگی، عوامل فردی و عوامل اجتماعی و فرهنگی در شکل‌گیری این پدیده نقش قابل توجهی ایفا می‌کنند که در آموزه‌های دینی بیشتر به عوامل خانوادگی پرداخته شده است.

در ایران یکی از مهمترین مسائل مورد نكوهش شدید، جدا شدن دختران از خانواده از طریق فرار یا سرکشی است البته این موضوع درباره پسران نیز صادق است. با این حال، به دلیل جایگاه حساس‌تر دختران در فرهنگ جامعه، چنین پدیده‌ای غالباً مشکلات بیشتری برای دختر فراری و خانواده او پدید می‌آورد. به همین دلیل است که بسیاری از خانواده‌ها پس از بازگشت دخترشان، چه به صورت داوطلبانه و چه با مداخله نیروهای مسئول، حاضر به پذیرش او نمی‌شوند.

اما نکته قابل تأمل اینجاست که تا زمانی که یک دختر تصمیم به فرار می‌گیرد و آن را عملی می‌کند، این مسئله عمدتاً فردی تلقی می‌شود. اما پس از فرار، با برقراری ارتباط با گروه‌های همسال یا افراد مختلف در محیط‌های خارج از خانه مانند خیابان یا پارک، این تعاملات زمینه تأثیرات متقابل میان افراد را فراهم می‌آورد. در نتیجه، باورها و هنجارهای درون‌گروهی که عمدتاً ماهیت انحرافی دارند میان اعضا انتقال پیدا می‌کند. به همین دلیل، این مسئله دیگر صرفاً فردی نبوده و به یک آسیب اجتماعی تبدیل می‌شود که نیازمند توجه گسترده‌تر است.

در رابطه با پیشینه تحقیق تاکنون مطالعاتی انجام شده؛ امیرپور و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله نقش پیش‌بینی‌کنندگی سبک‌های فرزندپروری و اعتماد اجتماعی در فرار دختران از خانه به این موضوع اشاره کرده است. در موارد زیادی، فرار دختران از خانه به عنوان یک راهکار رفتاری برای دوری از محیط خانوادگی ناسازگار و ناآرام تلقی می‌شود. علاوه بر این، عوامل اجتماعی نظیر تجربیات منفی در مدرسه و فشارهای گروه‌های همسال نیز نقش قابل توجهی در شکل‌گیری این پدیده دارند. نتایج نشان داده‌اند که سبک‌های فرزندپروری سهل‌گیرانه و استبدادی به عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های مثبت و معنادار، و سبک مقتدرانه و اعتماد اجتماعی به عنوان پیش‌بینی‌کننده‌های منفی و معنادار در بروز فرار دختران از خانه عمل می‌کنند. با توجه به اینکه بسیاری از آسیب‌های اجتماعی از محیط خانواده

^۱ -خوشگو تهرانی، دختران فراری، ص ۸.

سرچشمه می‌گیرند، می‌توان گفت شیوه‌های فرزندپروری یکی از تأثیرگذارترین عوامل در رفتارهای مجرمانه محسوب می‌شود. سبک‌های فرزندپروری ناکارآمد نیز بستر مناسبی را برای ایجاد مسائل اجتماعی، عاطفی و رفتاری در نوجوانان فراهم می‌کنند. علی‌وردی نیا و عیسی پور (۱۳۹۵) در مقاله‌ای به نقش بازدارندگی باور دینی در گرایش دختران دانش‌آموز به فرار از منزل پرداخته‌اند. اگر باورهای دینی به‌درستی در افراد نهادینه شوند، می‌توانند سختی‌ها و مشکلات زندگی را برای نوجوانان قابل‌تحمل‌تر کرده و باعث تقویت روابط اجتماعی و افزایش درک اهمیت رعایت هنجارها و قوانین شوند. این امر توانایی کاهش انگیزه انجام رفتارهای انحرافی را در فرد فراهم می‌آورد. باور، نگرش نوجوانان نسبت به قوانین اجتماعی را بیان می‌کند و در صورت تضعیف آن، زمینه ارتکاب رفتارهای بزهکارانه فراهم می‌شود؛ چرا که فرد دچار فقدان نگرش‌های بازدارنده می‌گردد. به‌طور کلی، اعتقادات دینی رایج نوجوانان را به پذیرش اصول مذهبی دعوت کرده یا آنها را از گرایش به رفتارهای ناهنجار باز می‌دارد. شکیبایی و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله مروری بر علل و پیامدهای فرار از منزل در دختران به این موضوع اشاره کرده‌اند. نتایج بررسی‌ها حاکی از آن است که اهمیت و پیامدهای ناشی از فرار از منزل به اندازه کافی مورد توجه قرار نگرفته است. این موضوع، با در نظر گرفتن جایگاه کودکان و نوجوانان به عنوان منابع انسانی کلیدی در شکل‌گیری آینده کشور، اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. همچنین مشخص شد که خانواده‌ها با به‌کارگیری سبک‌های نادرست فرزندپروری، شرایط مساعدی را برای فرار کودکان فراهم می‌کنند.

بنابراین تاکنون تحقیقی مبتنی بر راهکارهای کاهش فرار دختران از خانه در اسلام انجام نشده است. لذا این پژوهش در پی پاسخ به سوال اصلی پژوهش راهکارهای کاهش فرار دختران در آموزه‌های دینی و سوال‌های فرعی راهکارهای کاهش فرار دختران در قرآن و روایات می‌پردازد.

۱. عوامل فرار دختران

فرار دختران از خانه یک معضل اجتماعی-فرهنگی محسوب می‌شود که با خود پیامدهای منفی قابل توجهی به همراه دارد. این پدیده ممکن است به دلایل متفاوتی از جمله مسائل فرهنگی، اقتصادی، تربیتی و موارد مشابه رخ دهد. به طور کلی، فرار دختران یک نوع آسیب اجتماعی به شمار می‌رود که اثرات نامطلوبی بر جامعه، خانواده و خود افراد برجای می‌گذارد. عواملی همچون مسائل خانوادگی (روش‌های تربیتی نادرست، وجود تنش‌ها، استبداد والدین و مشکلات مالی)، عوامل فردی (مشکلات رفتاری و تجربیات آزاردهنده)، و عوامل اجتماعی و فرهنگی (نقص در عملکرد نهادهای اجتماعی، کم‌کاری مسئولان و تأثیرات غیراصولی رسانه‌ها) در شکل‌گیری این پدیده نقش قابل توجهی ایفا

می‌کنند.^۱ در آموزه‌های دینی بیشتر راهکارها بر اساس عوامل خانوادگی مطرح شده است که در بخش بعدی مقاله به راهکارهای کاهش عوامل زمینه ساز فرار دختران از خانه در قرآن و روایات می‌پردازد.

۲. راهکارهای کاهش فرار دختران از خانه

۲-۱. توجه و محبت به دختران

یکی از عوامل زمینه ساز فرار دختران از خانه بی محبتی به دختران در خانواده است. در روایات از دختران به عنوان بهترین فرزندان تعبیر شده است که نه تنها خداوند با نگاه رحمت به آنها می‌نگردد بلکه به برکت وجود آنها پدر و مادر و حتی دیگر افراد نیز مورد لطف و رحمت الهی قرار می‌گیرند. امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: دختران چه فرزندان خوبی هستند؛ با لطافت و مهربان، یار و مددکار، مونس و همدم، مبارک و پر خیر، اهل نظافت و پاکیزگی.^۲ همچنین امام باقر علیه السلام فرمودند: إِذَا أَصَابَ الرَّجُلُ ابْنَةً بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَأَمَرَ جَنَاحَهُ عَلَى رَأْسِهَا وَ صَدْرِهَا وَ قَالَ ضَعِيفَةٌ خُلِقَتْ مِنْ ضَعْفٍ الْمُتَنَفِّقُ عَلَيْهَا مُعَانٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ^۳؛ آنگاه که خانواده‌ای دارای دختر می‌گردد، خداوند فرشته برای حمایت و نگهداری آن دختر می‌فرستد، و می‌فرماید: این دختر عنصری ضعیف است که از ضعف و ناتوانی خلقت یافته و کسی که او را مورد حمایت و نگهداری خود قرار دهد، چنین کسی تا روز قیامت مورد یاری و عنایت خداوند خواهد بود.

امام رضا علیه السلام فرمودند: «خداوند به دختر مهربانتر از پسر است، کسی که باعث خوشحالی دخترش شود، خداوند روز قیامت او را خوشحال می‌کند».^۴ تجلیل اسلام از جایگاه دختران و تأکید بر لزوم توجه و محبت آنان منحصر به این موارد ذکر شده نیست بلکه این روایات آن قدر فراوان اند که در منابع روایی شیعه بخش‌های جداگانه‌ای را به خود اختصاص داده است.

برای نمونه، در کتاب کافی «بَابُ فَضْلِ الْبَنَاتِ» درباره فضیلت دختران^۵ در وسائل الشیعه بابی به نام «بَابُ فَضْلِ الْبَنَاتِ، بَابُ اسْتِحْبَابِ طَلَبِ الْبَنَاتِ وَ إِكْرَامِهِنَّ» مستحب بودن طلب دختر از خداوند و تکریم

^۱ علی پور و همکاران، بررسی عوامل مؤثر در فرار دختران از خانه در ایران: مرور سیستماتیک، ص ۱۰۸.

^۲ - کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۵.

^۳ - ابن بابویه، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، ص ۲۰۲.

^۴ - کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۶.

^۵ - همان، ج ۶، ص ۴-۱۲.

دختران»^۱ همچنین «بَابُ اسْتِحْبَابِ زِيَادَةِ الرَّقَّةِ عَلَى الْبَنَاتِ وَ الشَّفَقَةِ عَلَيْهِنَّ أَكْثَرَ مِنَ الصَّبِيَّانِ»^۲ درباره دل سوزی و محبت بیشتر به دختران در مقایسه با دیگر فرزندان» وارد شده است که نشان دهنده توجه والای اسلام به دختران است.

در حدیثی از امام کاظم (ع) آمده است: «بُرُوا أَوْلَادَكُمْ وَ أَحْسِنُوا إِلَيْهِمْ فَإِنَّهُمْ يَظُنُّونَ أَنَّكُمْ تَرْزُقُونَهُمْ»^۳. به فرزندانان خوبی کنید و به آنان نیکی نمایید زیرا آنان گمان می کنند که شما ایشان را روزی می دهید.

رحمت و رأفت به اولاد از مواهب الهی است، این موهبت کریمانه، پشتوانه بسیار نیرومندی است برای رشد و تکامل و ارتقاء کودکان.^۴ در معارف دینی درباره ی مهربانی به فرزند، توصیه شده است و از نظر علمی هم ثابت گردیده، فرزندان که به طور کامل از مهر، محبت و نوازش والدین برخوردار نشده یا از مهر و محبت یکی از آن دو محروم بوده اند، هم در دوران کودکی و هم در بزرگسالی آنان، آثار و تبعات منفی بر جای مانده است. محبت یکی از نیازهای انسان است و اگر این نیاز تامین نشود، فرزند احساس کمبود می کند و این کمبود در روح و رفتار و اعمال او اثر می گذارد و در بزرگسالی نیز، این عقده ی کمبود محبت به صورت های مختلفی نمود پیدا می کند.^۵

سیره ی پیامبر گرامی اسلام (ص) مبتنی بر نوازش کودکان و فرزندان گرامی شان بوده است. «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ إِذَا أَصْبَحَ مَسَحَ عَلَى رُؤُوسِ وَلَدِهِ»^۶. رسول خدا (ص) چون صبح می کردند با محبت دست بر سر فرزندان خویش می کشیدند. رسول اکرم (ص) فرمودند: «أَحْبُوا الصَّبِيَّانَ وَ ارْحَمُوهُم»^۷. فرزندانان را دوست بدارید و با آن ها مهربانی کنید.

محبت عامل مهمی است و همه کس را به سوی خود می کشاند، موجب تعادل و اعتدال و سبب ایجاد الفت و پیوند حتی در بین افراد نا آشنا می شود. بسیاری از کودکان به خاطر محبتی که از دیگران می بینند به آن ها دل می سپارند و سعی می کنند دست به هر کاری بزنند تا به گونه ای رضایت خاطر آنان را جلب کنند. ابراز محبت، نوازش و احترام به کودکان باعث می شود که آن ها به حرف طرف

^۱ - شیخ حرعاملی، وسائل الشیعة، ج ۲۱، ص ۳۶۱-۱۳.

^۲ - شیخ حرعاملی، وسائل الشیعة، ج ۲۱، ص ۳۶۷؛ نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۱۸.

^۳ - مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۷۷.

^۴ - بهشتی، اسلام و تربیت کودکان، ص ۲۷.

^۵ - یثربی، حقوق خانواده، ص ۲۴-۲۳.

^۶ - مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۱، ص ۹۹.

^۷ - کلینی، کافی، ج ۶، ص ۴۹.

تلاش برای برقراری عدالت و پرهیز از تبعیض میان فرزندان دختر و پسر خود می‌توانند از پدیده خانه‌گریزی پیشگیری کنند.

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالبی که گفته شد، این مقاله به راهکارهای کاهش فرار دختران در آموزه‌های دینی می‌پردازد. فرار دختران از خانه به عواملی همچون مسائل خانوادگی، عوامل فردی و عوامل اجتماعی و فرهنگی بستگی دارد، وقتی محیط خانه از مکانی امن تبدیل به فضایی تهدیدآمیز می‌شود، برخی از دختران چاره دیگری جز ترک خانه نمی‌بینند. این ترک ناگهانی، اغلب آغازگر لغزش در مسیری پرخطر است؛ مسیری که در نهایت به سقوط در چاه تباهی منجر می‌شود. اگرچه این گریز از خانواده، به زعم دختران فراری، راهی برای دوری از دشواری‌های خانوادگی است، اما آثار جانبی آن شامل افزایش بزهکاری و تهدید کلی سلامت جامعه نیز می‌شود. در آموزه‌های دینی بیشتر به راهکارهایی پرداخته است که ناشی از عوامل خانوادگی است. قرآن کریم فشارهای روانی ناشی از نبود ارتباط معنوی را یکی از دلایل دشواری زندگی انسان برشمرده است فردی که ایمان ندارد، نه قناعتی برای آرامش روح دارد، نه اخلاقی که جلوی امیال او را بگیرد، و نه امیدی که او را به آینده بهتر هدایت کند. چنین افراد تمام آمال خود را محدود به دنیای مادی کرده‌اند؛ اما نیازهای جان انسان که به دنبال جاودانگی است، با امکانات صرفاً مادی تأمین نمی‌شود. این فقر روحی باعث می‌شود شخص همواره در آرزوهای ناشدنی غرق باشد و ترس از دست دادن فرصت‌ها یا نعمت‌ها در وجود او سایه بیفکند.

اسلام اهمیت ویژه‌ای به محبت، احترام و عدالت در تربیت دختران می‌دهد و توصیه می‌کند والدین با توجه به تفاوت‌های روانی و عاطفی دختران نسبت به پسران، روش‌های مناسب را به کار گیرند. این روش‌ها شامل آموزش تدریجی ارزش‌های اخلاقی، دینی، تقویت مهارت‌های فردی و اجتماعی، و آماده سازی برای نقش‌های متنوع در زندگی است. در مسیر تربیت دختر، باید توجه داشت که هر مرحله سنی (کودکی، نوجوانی و جوانی) ویژگی‌ها و نیازهای خاص خود را دارد که والدین باید آن‌ها را بشناسند و بر اساس آن عمل کنند. لذا در آموزه‌های دینی با توجه به نقش خانواده در کاهش این معضل بیشتر به عوامل خانوادگی پرداخته و برای کاهش فرار دختران راهکارهایی از جمله؛ توجه و محبت به دختران، احترام و ارزش نهادن به دختران، تربیت دینی دختران با (آشنا کردن آنها با اهل بیت (علیهم‌السلام)، توحید، امر به معروف و نهی از منکر، رفتن به اماکن مذهبی)، برقراری عدالت بین فرزندان می‌باشند.

پیشنهاد می‌شود نقش دین در کاهش دختران فراری مورد توجه قرار گیرد. اگر دختری دارای تکیه‌گاه معنوی باشد و از دستورات دین بهره بگیرد، توانایی مقابله با مشکلات خانوادگی، خواسته‌های طبیعی و فشارهای اجتماعی را پیدا خواهد کرد و می‌تواند نه تنها برای خود، بلکه برای اطرافیانش نیز زندگی سالمی بسازد. اما زمانی که فرد از سایه امنیت ایمان فاصله گرفته و ارتباط خود با خداوند را قطع کند، براساس وعده الهی، زندگی دشواری را تجربه خواهد کرد. در چنین شرایطی، خواسته‌های نفسانی بر او مسلط شده و ممکن است وی را به مسیری سوق دهد که در نهایت منجر به خانه‌گریزی شود. این وضعیت در میان دخترانی که ارتباط ضعیفی با آموزه‌های دینی دارند یا به عبادت علاقه‌مند نیستند، بیشتر مشاهده می‌گردد.

منابع و مأخذ:

*قرآن

*نهج البلاغه

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، **ثواب الأعمال و عقاب الأعمال**، قم: دارالشریف الرضی، چاپ دوم، ۱۴۰۶ه.ق.
۲. ابن بابویه، محمد بن علی، **من لا یحضره الفقیه**، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۳ه.ق.
۳. امیرپور، برزو؛ امینی، کیانوش؛ فتحی احمدسرائی، نرگس؛ کلهرنیا گلکار، مریم؛ **نقش پیش‌بینی‌کنندگی سبک‌های فرزندپروری و اعتماد اجتماعی در فرار دختران از خانه**، پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، زمستان، ۱۳۹۴ه.ش، ص ۵۰-۳۹.
۴. بهشتی، احمد، **اسلام و تربیت کودکان**، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۹۲ه.ش.
۵. تراشیون، سیدعلیرضا، **نقش محیط‌های مذهبی در تربیت فرزند**، موسسه نورالمجتبی (ع)، ۱۴۰۰ه.ش.
۶. حرعاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، نشر اسلامی، ۱۳۸۷ه.ش.
۷. خوشگو تهرانی، زهیر، **دختران فراری؛ پروانه‌ها در مرداب**، قم، مهر المومنین، ۱۳۸۴ه.ش.
۸. رحیمی، رمضانعلی، **تربیت از دیدگاه اسلام**، شمیم یاس، اسفند، ۱۳۸۵ه.ش.
۹. زهادت، عبدالمجید، **تعلیم و تربیت در نهج البلاغه**، قم، موسسه بوستان کتاب، ۱۳۹۰.
۱۰. شاملی، عباسعلی، **فرایند تربیت فرزندان در اندیشه دینی**، مطالعات راهبردی زنان، شماره ۲۴، ۱۳۸۳ ه.ش.
۱۱. شکیبایی، معصومه؛ هدایتی، فاطمه؛ عدلی، مریم؛ غلامی، فرود؛ **مروری بر علل و پیامدهای فرار از منزل در دختران**، مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی (مرکز توسعه آموزشهای نوین ایران)، بهار، دوره سوم - شماره ۲/۱، ۱۳۹۶ه.ش، ص ۹۱-۸۲.
۱۲. شهید ثانی، زین‌الدین بن علی، **الروضه البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة**، (جلد ۱)، نشر دارالتفسیر، ۱۳۹۹ه.ش.

۱۳. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعه**، محقق/مصحح: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، چاپ اول، ۱۴۰۹ ه.ق.
۱۴. علی پور، محمد؛ شبگرد تیموری، سودابه؛ قربانی، گلسا؛ **بررسی عوامل مؤثر در فرار دختران از خانه در ایران: مرور سیستماتیک**، نشریه علمی روان شناسی فرهنگی زن، بهار، ۱۴۰۳ ه.ش، ص ۱۱۸-۱۰۵.
- بیرانوند، علی، **عوامل مؤثر بر تربیت دینی کودکان در ناتوی فرهنگی**، مقالات پایگاه راسخوان، ۱۳۹۸ ه.ش.
۱۵. علیوردی نیا اکبر، عیسی پور فاطمه، **نقش بازدارندگی باور دینی در گرایش دختران دانش‌آموز به فرار از منزل**، رفاه اجتماعی، شماره ۱۶ (۶۰)، ۱۳۹۵ ه.ش، ص ۶۰-۳۳.
۱۶. کریمی، عبدالعظیم، **رویکردی نمادین به تربیت دینی**، موسسه ی انتشارات قدیانی، تهران، ۱۳۷۴ ه.ش.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، قم، انتشارات دانش، ۱۳۸۶ ه.ش.
۱۸. کلینی، محمد بن یعقوب، محقق/مصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، **الکافی**، تهران: دار الکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ه.ق.
۱۹. کمیجانی، داوود و فریادرس، زینب، **آشنایی با ساختار تربیت دینی و راه کارهایی برای پذیرش آن در سنین کودکی**، دوفصلنامه آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۴ ه.ش.
۲۰. کیومرثی، غلامعلی، **مبانی و اصول تربیت دینی و تفاوت آن با تعلیمات دینی**، تهران، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۶ ه.ش.
۲۱. متقی هندی، علی بن حسام‌الدین، **کنز العمال**، قم، نشر موسسه الرساله، ۱۳۸۸ ه.ش.
۲۲. مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار**، انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۸۲ ه.ش.
۲۳. محمدقاسمی، حمید، **روش‌های تربیتی در داستان‌های قرآن**، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، ۱۳۸۹ ه.ش.
۲۴. مرادی، اسدالله، **آسیب شناسی تربیت دینی**، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی تهران، ۱۳۸۳ ه.ش.

۲۵. مروجی طبسی، محمدجواد، **حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت (ع)**، قم، موسسه بوستان کتاب، ۱۳۸۳.ش.
۲۶. مطهری، مرتضی، **تعلیم و تربیت در اسلام**، انتشارات صدرا، تهران، ۱۳۶۹.ش.
۲۷.، **فطرت**، صدرا، تهران، ۱۳۶۹.ش.
۲۸. نوری، حسین بن محمد تقی، **مستدرک الوسائل**، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام، چاپ اول، ۱۴۰۸.ق.
۲۹. یثربی، میرسیدمحمد، **حقوق خانواده**، قم، ناشر علامه بهبهانی، ۱۳۹۴.ش.
۳۰. یوسفیان، نعمت الله، **تربیت دینی فرزندان**، قم، زمزم هدایت، ۱۳۸۶.ش.